

1.

Історія спокуси

«З усіх же польових звірів, що їх сотворив Господь Бог, найхитріший був змій. Він і сказав до жінки: “Чи справді Господь Бог велів вам не їсти ні з якого дерева, що в саді?”. Жінка відповіла змієві: “Нам дозволено їсти плоди з дерев, що в саді. Тільки плід з дерева, що посеред саду, Бог наказав нам: не їжте його, ані не доторкайтесь, а то помрете”. І сказав змій до жінки: “Ні, напевно не помрете! Бо знає Бог, що коли скуштуєте його, то відкриються у вас очі, і ви станете, як Бог, що знає добро й зло”. Тож побачила жінка, що дерево було добре для поживи й гарне для очей і приманювало, щоб усе знати; і взяла з нього плід та й скуштувала й дала чоловікові, що був з нею, і він теж скуштував. Тоді відкрилися їм обом очі, й вони пізнали, що вони нагі; тим то позшивали смоківне листя і поробили собі пояси» (Бут. 3, 1-7).

Як гріх прийшов у світ? Яку роль у цьому відіграє Бог, а яку людина? Звідки походить зло і як воно пов'язане з Богом? Ці питання про походження зла Біблія намагається пояснити історією гріхопадіння. У цій оповіді змій виступає як сила зла. Він створений Богом. І все ж він, сповнений підступу, наближається до людини, щоб переконати її порушити дану Богом заборону.

Цю історію багато обмірковували богослови. Ті з них, хто мав філософську освіту, обурювались, що сам Бог створив спокусника зла у вигляді змія. Тож звідки походить зло? Якщо цю думку довести до кінця, то виходить, що сам Бог створив диявола та спокусника. Однак історія ця — не філософське пояснення. Це лише міт, тобто оповідь, яка передає певне розуміння людини й світу.

Ойґен Древерманн розтлумачив цю історію з психологічного погляду. Для нього первинною спокусою людини є бажання стати як Бог. У раю людина відчувала, що вона не Бог, а лише Його творіння. Справжній корінь зла Древерманн вбачає у страхові, що виникає, коли людина усвідомлює свою вразливість і насправді не володіє сама собою повністю, як Бог. Страх — це та сила, «яка веде нас саме туди, до "гріхів"», тобто спонукає нас відхилитися від нашого справжнього життєвого плану, щораз більше відчужуватись від себе самих і зрештою існувати у відверто протиприродній та хворобливій формі» (*Drewermann*, II, с. 150). Страх заступає нам, людям, погляд на фундаментальну причину нашого існування. «Звідси неминуче впливає відчайдушне, від початку приречене на невдачу прагнення стати подібними до Бога і обтруситись зі всього людського з його обмеженнями, слабкостями та недосконалістю» (Там само, с. 151).

Інші психологи, зокрема К. Г. Юнг, розглядали гріхопадіння як становлення людської свідомости. Для Юнга історія гріхопадіння є психологічно необхідним кроком для індивідуалізації, для

набуття самоусвідомлення. У гріхопадінні людина пробудилася зі свого райського стану. На думку Древерманна, це не точне тлумачення біблійної історії гріхопадіння, а лише цікавий спосіб пояснити образи Біблії так, щоб вони вписувались у людський процес становлення себе. Однак він знаходить у Юнга ті підходи, які безперечно варті уваги. Древерманн схвально цитує тезу Юнга, в якій той пояснює, чому бажання бути подібним до Бога є неминучим наслідком заперечення Бога: «Коли у когось виникає дивна думка, що Бог не живий, або що Його взагалі немає, то він повертає психічний образ Бога, який являє собою певну динамічну та психічну структуру, назад на суб'єкт і створює "богоподібність", а саме всі ті якості, які... ведуть до катастрофи» (*Drewermann* II, с. 151). Образ Бога в людині настільки сильний, що придушити його неможливо. Якщо Бога заперечувати, то це заперечення призводить до того, що на місце Бога людина ставить саму себе. Й саме в цьому Древерманн убачає ту спокусу, про яку розповідає нам біблійна історія гріхопадіння. Все те зло, про яке розповідає Біблія у перших одинадцяти розділах Книги Буття, впливає з цього прирівнювання себе до Бога. Звідси — й убивство Каїном свого брата Авеля, і порушення людьми Божих заповідей. Так наростає злоба, і Бог знищує всіх грішників потопом.

Юнг і його учні посилаються насамперед на слова змія: «Бо знає Бог, що коли скуштуєте його, то відкриються у вас очі, і ви станете, як Бог, що знає добро й зло» (Бут. 3, 5). До гріхопадіння людина

зовсім не могла розрізняти добро і зло. Ця здатність робить її подібною до Бога. І саме цьому, як каже біблійна оповідь, Бог хоче запобігти. Тож Він сказав Адамові: «... того самого дня, коли з нього скуштуєш, напевно вмреш» (Бут. 2, 17). Змій заперечує Божі слова: «Ні, напевно не помрете!» (Бут. 3, 4). До цього моменту Адам і Єва практично не помічали дерева пізнання добра та зла. Тепер Єва раптом усвідомлює, як чудово було б скуштувати плід із цього дерева. Вона відчуває звабу переступити Божу заборону і піддається спокусі змія із трьох спонук. Єва бачила, що «дерево було добре для поживи й гарне для очей і приманювало, щоб усе знати» (Бут. 3, 6).

Перша спонук: зло притягує. Воно спокушає. Заборонені яблука смакують особливо. Так природно переступити заборону, відчутти себе вільним від усіх обмежень, які накладають заповіді.

Друга спонук: дерево гарне. Це естетика зла. В усій Біблії прекрасне є тим відбитком, який залишив у творінні сам Бог. «І побачив Бог усе, що створив: і воно було дуже добре» (Бут. 1, 31). Але існує також краса зла, яка засліплює людину й робить її незрячою до справжньої краси Божої.

І третя спонук: людина стане розумною, коли переступить заповідь. Лукавий спокушає перспективою стати мудрішим, здатністю пізнати щось, чого зась тому, хто вірний заповідям. Людина зможе відкрити очі й сама розпізнати, що добре, а що погане. Однак ця оманлива мудрість обертається протилежністю. Адам і Єва не пізнають ані Бога, ані природу добра та зла. Їм лиш

доводиться усвідомити свою наготу. Вони соромляться одне одного та втрачають невинність. Адам і Єва позбавляються здатності сприймати себе та інших такими, якими вони є.

2. Братовбивство: Каїн та Авель

«Авель був вівчар, а Каїн порав землю. По якомусь часі Каїн приніс Господеві жертву з плодів рілля. Та й Авель приніс жертву — з первістків свого дрібного скоту, і то з найгладкіших. І споглянув Господь на Авеля і на його жертву, на Каїна ж і на його жертву не споглянув. Розсердився Каїн вельми й похмурнів. І сказав Господь до Каїна: «Чого ти розсердився? Чому похмурнів? Коли чиниш добре, будь погідний, а коли ні — гріх на порозі чигає: він і так оволодів тобою, але мусиш над ним панувати». І сказав Каїн до Авеля, свого брата: «Ходімо-но в поле». І коли вони були в полі, Каїн напав на Авеля, свого брата, й убив його» (Бут. 4, 2-8).

Перший конфлікт між двома людьми, про який дізнаємось із Біблії, виникає між братами Каїном та Авелем. Протистояння закінчується фатально, тобто братовбивством. Каїн землероб, а Авель — вівчар. Обое жертвують Богові зі своїх плодів — з урожаю та з череди. Біблія дуже по-людськи розповідає нам, що Бог на Авеля та його жертву споглянув, а на Каїна та його жертву — ні. Ми думаємо, що це з боку Бога несправедливо. Однак це може також означати, що Каїн порівнював свою

жертву із жертвою брата і вважав її менш вартісною. У будь-якому разі, причиною цього конфлікту є заздрість. Каїн заздрить своєму братові Авелю, якому очевидно дістався кращий жереб. Бог напоумлює Каїна, щоб той підняв свій погляд угору, на Нього, й не опускав його у своєму гніві. Бо за цією люттю ховається демон гріха. Однак Каїн не зважає на Бога. Він зосереджується на своїй уявній обділеності, на почутті власної неповноцінності. І, сповнений ненависти, вбиває брата. Залагодити конфлікт не вдається. Його розв'язують насиллям, коштом слабшого. Авель мусить померти. Однак Каїн не отримує нічого від своєї перемоги. Його тріумф обертається поразкою. Сам про себе Каїн говорить, що провина ця для нього завелика: «...втікачем та волоцюгою маю бути на землі; і перший, хто мене зустрине, вб'є мене» (Бут. 4, 14). Поразка Каїна — це вже для нього покарання. Він більше не радіє від свого життя. Відчуття провини мучитиме його до кінця днів. Однак Бог пом'якшує природний наслідок цього невдалого розв'язання конфлікту. Він ставить знак на чолі Каїна, щоб ніхто не зміг його вбити. І Каїн оселяється у далекій країні, вдалині від Бога. Він залишається на самоті зі своєю провиною. Однак попри те він може жити далі.

У цій історії ми бачимо дві передумови невдалого розв'язання конфлікту — заздрість і насилля. Каїн і Авель уособлюють типову заздрість між братами, з якою ми ще й досі часто стикаємося. Зазвичай брати та сестри розсварюються, коли йдеться про